

ԱԿԱԴԵՄԻԿՈՍ ԳԱԼՈՒՍ ԳԱԼՈՅԱՆ

Վերջերս էր, որ նա հրաժեշտ տվեց կյանքին՝ իր հետևից թողնելով լուսավոր մի գիծ և բարի անուն: Թեև հիմա մեղ հետ չէ վաստակաշատ գիտնականն ու գիտության տաղանդավոր կազմակերպիչը, հասարակական ու քաղաքական նշանավոր գործիչը, բայց մեր գիտության զարգացման գործում ունեցած անուրանալի վաստակով և թողած գիտական պատկանելի ժառանգությամբ նա արժանի տեղ է գրավում հայրենիքի երախտավոր զավակների շարքերում:

* * *

Գալուստ Անուշավանի Գալոյանը ծնվել է 1927 թ. Արթիկի շրջանի Պարնի գյուղում: Պատանին գերազանց էր սովորում դպրոցում՝ աչքի ընկնելով նաև օրինակելի վարքուբարքով: Հայրենական պատերազմի առաջին իսկ օրերին Գալուստի հայրը՝ բժիշկ Անուշավանը, կամավոր մեկնել էր բանակ և ռազմաճակատում աչքի ընկել խիզախությամբ, բուժել ու մարտական շարքեր վերադարձրել հարյուրավոր վիրավորների: Նրա անձնուրացության մասին լեզուները էին հյուսվել Լեհաստանում և այլուր: Թշնամու դեմ տարբեր ռազմաճակատներում կռվում էին նաև Անուշավանի երկու որդիները՝ Միքայելը և Ալեքսանդրը: Տանը մոր խնամքին էին մնացել անչափահասները՝ Գալուստն ու Արմենը: Հայ կնոջ անզուգական կերպար էր Աննաման մայրիկը՝ հպարտ իր ընտանիքով, աչքը միշտ փոստատարի գալուն, հայացքը հառած ամուսնու և որդիների ճամփին:

Պատերազմի ավարտից հետո հաղթանակած որդիները վերադարձան տուն: Բայց չկար տան սյունը: Նա կյանքը նվիրել էր հայրենիքին... Եվ հայրենիքը չմոռացավ իր զավակին. խորհրդային Հայաստանի կառավարության որոշումով Գալոյանների հայրական ուստանը՝ Պարնի գյուղը, վերանվանվեց Անուշավան Գալոյանի անունով՝ Անուշավան:

1945 թ. ավարտելով միջնակարգ դպրոցը, ուսումնաստենչ երիտասարդն ընդունվում է Երևանի պետական համալսարանի նորաբաց միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետը:

Դժվարին, բայց կյանքով լի տարիներ էին: Վերավոր, բայց հաղթանակած խորոխտ ժողովուրդը ամենհի ուժով և մշտավառ հավատով ձեռնամուխ էր եղել կերտելու բաղձալի ապագա: Ոգևորությունն անսահման էր ամենուր, նաև կրթության ասպարեզում:

Արտակարգ աշխատասեր և խոհուն երիտասարդը հենց սկզբից աչքի ընկավ բարձր առաջադիմությամբ: Նրա սերնդի առջև բաց էին ունակությունները լավագույնս դրսևորելու հնարավորությունները...

Հետպատերազմյան տարիներին Երևանի պետական համալսարանը գիտական մտքի իսկական հնոց էր: Եվրոպական ցանկացած բարձրագույն ուսումնական հաստատությունը պատիվ կբերեր դասախոսական այն փայլուն կազմը, որ ուներ հայոց համալսարանը: Փակուլտետների և համալսարանի մակարդակով գիտական խրթին հարցերի քննարկումները դարձել էին առօրյա խնդիր: Գիտական կոնֆերանսներում Գալուստը հանդես էր գալիս հետաքրքիր զեկուցումներով ու կրքոտ ելույթներով, քննարկման ներկայացրած նրա ռեֆերատներում ցայտուն դրսևորվում էին հեղինակի բազմակողմանի գիտելիքները, ինքնուրույն դատողությունները, վիճահարույց հարցերում տեսակետները պաշտպանելու հետևողականությունը:

Գ. Գալոյանը նաև համալսարանի հասարակական-քաղաքական կյանքի ամենաակտիվ մասնակիցներից էր և մեծ հեղինակություն էր վայելում ուսանողության շրջանում: Պատահական չէ, որ 1950 թ., համալսարանն ավարտելուց հետո, նրան աշխատանքի են վերցնում ՀԼԿԵՄ Երևանի քաղաքային կոմիտեում, ապա ղեկավարում է հարազատ համալսարանի կոմերիտական կազմակերպությունը:

Երկրի առաջընթացի հետ օր օրի հասունանում էր ավյունով լի երիտասարդը: Բոլորը համակված էին իրենց ուժերն ու գիտելիքները հայրենիքին անմնացորդ նվիրաբերելու ձգտումով, երկրի տնտեսությունը առաջ տանելու, ժողովրդի հոգևոր արժեքները բազմապատկելու մղումով: Հանրապետության խանդավառ երիտասարդությունը առաջին շարքերում էր: Գալուստը այդ երիտասարդության կազմակերպիչներից ու ղեկավարներից մեկն էր: 1950 թ. նա ընտրվում է ՀԼԿԵՄ Կիրովյան շրջկոմի առաջին քարտուղար, եռանդուն աշխատանք ծավալում մտավորականության և ուսանողության շրջանում, ձեռք բերում լայն զանգվածների հետ աշխատելու փորձ ու հմտություն: Հաշվի առնելով երիտասարդության շրջանում վաստակած հեղինակությունը և կազմակերպչի ակնհայտ ձիրքը, Հայաստանի կոմերիտիության կենտկոմի պլենումը Գ. Գալոյանին ընտրում է ՀԼԿԵՄ Կենտկոմի քարտուղար:

Թեև քաղաքական պատասխանատու աշխատանքը հետագա առաջխաղացման համար ընձեռել էր լայն հնարավորություններ, բայց Գ. Գալոյանի մոտ գիտական հակումները գերակա եղան: 1952 թ. նա ընդունվում է ՍՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր հասարակական գիտությունների ակադեմիա: Այս բարձրակարգ կրթական ու գիտական հաստատության դասախոսական կազմի մեջ էին ժամանակի սովետական հասարակագիտական մտքի խոշորագույն շատ ներկայացուցիչներ: Գիտական ստեղծագործական միջնորդորդում Գալոյանը հարստացնում է իր գիտելիքները: 1955 թ., ավարտական տարում, պաշտպանում է դիսերտացիա և ստանում պատմա-

կան գիտությունների թեկնածուի աստիճան: Սկսվում է նրա ուղին դեպի մեծ գիտություն:

Վերադառնալով Երևան, Գ. Գալոյանը աշխատանքի է անցնում Մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի Հայկական մասնաճյուղում՝ որպես ավագ գիտաշխատող, իսկ 1958–1963 թթ. վարում է բաժնի վարիչի և դիրեկտորի գիտական գծով տեղակալի պաշտոնները: Միաժամանակ դասավանդում է Երևանի պետական լսարանում, իսկ Արովյանի Հայկական մանկավարժական ինստիտուտում և այլ բուհերում: Այս տարիներին նա կատարում է մի շարք լուրջ հետազոտություններ պատմական-սակցական գիտությունների ոլորտում: 1963 թ. Գ. Գալոյանը Մոսկվայում պաշտպանում է դոկտորական դիսերտացիա և ստանում Հայցած գիտական աստիճանը: Հաջորդ տարում արժանանում է պրոֆեսորի կոչման:

1963 թ. Գ. Գալոյանը նշանակվում է ՀՍՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն և այդ պաշտոնում աշխատում մինչև 1979 թ.: Նշված ժամանակաշրջանում նա լիովին բացահայտում է գիտական կարողությունները Հանրապետության գալուստային արժեքավոր հրապարակումներով, միաժամանակ ցայտուն դրսևորելով գիտական աշխատանքներ կազմակերպելու հիմնադրի ունակությունները: Այդ տարիներին ինստիտուտի կոլեկտիվում աշխատում էին Հայ պատմագիտության երախտավորներ Աշոտ Հովհաննիսյանը, Սուրեն Երեմյանը, Մկրտիչ Ներսիսյանը, Ծատուր Աղայանը, իսկար Բարսեղյանը, Արամայիս Մնացականյանը, Գևորգ Ղարիբջանյանը և ուրիշներ: Երիտասարդ տնօրենը պատկառանք ուներ ավագ գործընկերների նկատմամբ, որոնք իրենց արժեքավոր աշխատություններով շարունակում էին Հայ պատմագիտությանը: Տնօրենն աշխատանքին նվիրված էր ինքնամոռացությամբ, պահանջկոտ էր ամենից առաջ իր, ապա և աշխատակիցների նկատմամբ:

Ինստիտուտի խոշոր նվաճումը Հանրապետության ստվարածավալ ութ հատորներից բաղկացած «Հայ ժողովրդի պատմություն» կոլեկտիվ աշխատությունը, որի ստեղծման բարդ ու դժվարին աշխատանքները գլխավորեց Գ. Գալոյանը: Բազմահատոր այդ աշխատությունը, որի իրականացման համար նա ներդրեց իր բազմակողմանի գիտելիքները, գիտակազմակերպչական տաղանդը և համառ ու անխոնջ աշխատասիրությունը, Հանրապետության Հայ պատմագիտական մտքի բարձրագույն դրսևորումը, խոշոր երևույթ Հայագիտության մեջ, նաև՝ մեծարժեք ներդրում մեր ժողովրդի հոգևոր-մշակութային արժեքների գանձարանում: Գիտական-ակադեմիական ծանրակշիռ այդ աշխատությունը, որն իր ընդգրկմամբ ու խորությամբ նախադեպը չունեցող մեզանում, մեծ ընդունելություն դտավ դիտական շրջաններում և ընթերցող լայն հասարակության կողմից, արժանացավ Հայկական ՍՍՀ պետական մրցանակի:

Գիտական և դիտակազմակերպչական եռանդուն գործունեությունն ծավալած Գ. Գալոյանը 1971 թ. ընտրվում է ԳԱ թղթակից անդամ, իսկ 1982 թ.՝ ակադեմիկոս:

Շուրջ 16 տարի պատմության ինստիտուտի տնօրենի պաշտոնում աշխատելուց հետո գիտնականը ակադեմիայի համակարգում վարում է ԳԱ ակադեմիկոս քարտուղարի (1979–1982), ԳԱ փոխպրնդիգետի (1982–1988)

և 1990–1994) պաշտոնները, 1994-ից մինչև կյանքի վերջը հանդիսացել է ԳԱԱ պոխպրեզիդենտի խորհրդական և դիտահրատարակչական խորհրդի նախագահ: 1979–2003 թթ. եղել է ԳԱԱ նախագահության անդամ:

Գ. Գալոյանը «մաքուր» գիտելիքների սահմանների մեջ ներփակված կարինետային գիտնական չէր, այլ հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքում ակտիվ դերակատարություն ունեցած գործիչ: Նա եղել է ՍՍՀՄ Մինիստրների խորհրդին առընթեր Լենինյան և պետական մրցանակների կոմիտեի անդամ, ՀՍՍՀ Մինիստրների խորհրդին առընթեր գիտության և տեխնիկայի բնագավառում պետական մրցանակների հանձնաժողովի անգամ և այդ հանձնաժողովի նախագահի տեղակալը, խաղաղության պաշտպանության հայկական հանրապետական կոմիտեի նախագահ: Նա 1989 թ. ընտրվել է ԽՍՀՄ ժողովրդական պատգամավոր, 1964 թվականից անընդմեջ ընտրվել է ՀԿԿ Կենտկոմի կազմում, իսկ 1988–1990 թթ. եղել է ՀԿԿ Կենտկոմի գաղափարախոսական աշխատանքների գծով քարտուղար: Գիտնականը պարգևատրվել է Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանով, ՀՍՍՀ Գերագույն խորհրդի պատվոգրերով, Վափիլովի անվան և մի շարք ուրիշ մեդալներով:

Հայաստանի և Անդրկովկասի նոր ու նորագույն շրջանների պատմության բնագավառում անվանի մասնագետ Գ. Գալոյանի դիտական ժառանգությունն ընդգրկում է Հայաստանում և երկրամասում կոմունիստական ու բանվորական շարժումների, Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատման, հայ ժողովրդի պատմական ճակատագրում Ռուսաստանի խաղացած դերի, Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո Արևելյան Հայաստանում ծավալված բախտորոշ իրադարձությունների և դրանց նկատմամբ արևմտյան մեծ տերությունների դրսևորած վերաբերմունքի, հայ ժողովրդի պատմության բուրժուական խեղաթյուրումների դեմ պայքարի բազմաբնույթ հիմնախնդիրները:

«Բանվորական շարժումը և ազգային հարցը Անդրկովկասում 1900–1922 թթ.» մենագրության մեջ (1969) և ուրիշ հրապարակումներում Գ. Գալոյանը ցույց է տվել Հայաստանում կոմունիստական և բանվորական շարժումների զարգացման օրինաչափությունները, բոլշևիկյան կազմակերպությունների անձնուրաց գործունեությունը աշխատավորական զանգվածներին ցարիզմի և բուրժուազիայի դեմ պայքարի հանելու ուղիները: Նա մեզանում առաջինն էր, որ հաղթահարելով առանձին պատմաբանների և քաղաքական գործիչների դիմագրությունը, ճշմարտացի ներկայացրեց 1918 թ. փետրվարին ստեղծված Հայաստանի (Արևմտահայաստանի) կոմունիստական կուսակցության և նրա ղեկավարության (Գուրգեն Հայկունի և այլոք) խաղացած գերը 1918–1920 թթ. հայ իրականության մեջ կոմունիստական շարժման զարգացման գործում, ցույց տվեց արևմտահայ քաղաքական այդ կազմակերպության 1920 թ. ստեղծված Հայաստանի կոմունիստական կուսակցության հետ միավորվելու ընթացքը:

1957 թ. Մոսկվայում ռուսերեն լույս տեսավ Գալոյանի «Պայքար Հայաստանում խորհրդային իշխանության համար» գիրքը, որին հետևեցին «Մայիսյան հերոսական ապստամբությունը» և այլ աշխատություններ:

Աղբյուրագիտական հարուստ նյութերով հագեցված այդ դորձերում հեղինակը ցույց է տվել, որ ցեղասպանության սարսափներից աղատված արևմտահայ բեկորների և երիտթուրքերի ու քեմալականների կողմից ֆիզիկական ոչնչացման վտանգի ենթարկված արևելահայության փրկությունը Հայաստանում խորհրդային իշխանության հաստատումն էր: Խորհրդային կարգերի շնորհիվ Հայ ժողովուրդը պատմական ամենակարճ ժամանակամիջոցում Հայաստանը դարձրեց բարձր զարգացած տնտեսության, առաջավոր կրթության ու մշակույթի երկիր:

Գ. Գալոյանը Հայ-ռուսական բարեկամության հետևողական ջատագովներից էր: «Ռուսաստանը և Անդրկովկասի ժողովուրդները (ռուսերեն, Մոսկվա, 1976), «Պատմության քառուղիներում» (1982) և այլ աշխատություններում նա ցույց է տվել, որ դարերի տառապանքի ճանապարհ անցած Հայ ժողովրդի համար ռուսական կողմնորոշումը եղել է նրա իսկ պատմության թելադրանքը: Մահմեդական տիրակալների լծից Հայ ժողովրդի ազատագրումը պայմանավորված է եղել ոչ թե նրա նկատմամբ ռուսական արքունիքի պլատոնական սիրով, այլ նրանով, որ պատմության քառուղիներում երկու ժողովուրդների շահերը բազմիցս համընկել են և նրանք զգացել են մեկը մյուսի կարիքը:

Գիտնականը շատ տարիներ է նվիրել Հայաստանի առաջին հանրապետության ստեղծումից մինչև Լոգանի կոնֆերանսն ընկած ժամանակահատվածում Հայկական դատի հանդեպ արևմտյան տերությունների կառավարությունների վարած քաղաքականության լուսարանմանը: Այդ տեսակետից առանձնապես արժեքավոր է «Հայաստանը և մեծ տերությունները 1917–1923 թթ.» մենագրությունը: Հեղինակը, տիրապետելով անգլերենին, ամիսներ շարունակ աշխատել է բրիտանական արխիվներում, Հայտնաբերել և առաջին անգամ սույն մենագրության միջոցով գիտական շրջանառության մեջ դրել մինչ այդ բոլորովին անհայտ բաղում վավերագրեր և դիվանագիտական փաստաթղթեր: Աշխատության մեջ և ուրիշ հրապարակումներում հարցի խորագնին քննության արդյունքում արված եզրահանգումը որոշակի է՝ Հայերի խնդիրներով զբաղվելիս մեծ տերությունները բացառապես հետապնդել են իրենց շահերը՝ դիվանագիտական խաղերում Հայ ժողովրդի արդարացի դատը օգտագործելով որպես մանրադրամ:

Գ. Գալոյանը բազմիցս հանդես է եկել Հայ ժողովրդի պատմության խեղաթյուրման փորձերի դեմ, խոր համոզվածությամբ ու կրքոտ հետևողականությամբ հակահարված տվել կեղծարարների կողմից քարոզած հերյուրանքներին ու զրպարտություններին: Պատմության կեղծարարների դեմ ուղղված գիտնականի աշխատություններն այսօր էլ ունեն արդիական հնչեղություն, քանզի դրանք պատասխան են նաև մեր ժողովրդի պատմության մերօրյա կեղծարարներին, հատկապես ամերիկյան որոշ Հայագետների կողմից այդ պատմության նենգափոխման վտանգալից փորձերին:

Գիտնականի աշխատություններում լուսարանված բաղմաղան հարցերը բովանդակային առումով և ծավալային ընդգրկումով շատ տարողունակ

են, ուստի դրանց սպառնիչ բնութագրությունը և արժեքը կտա ժամանակը:

Ակադեմիկոս Գալուստ Գալոյանը ապրեց իմաստալից կյանք, օրինակ եղավ իր սերնդակիցների համար և, կյանքից հեռանալով, նրանց հողում թողեց խոր փսոսանք և թախիծ:

ՀՐԱԶԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՎԱՐԴԳԵՍ ՄԻՔԱՅԵԼՅԱՆ

